

УДК 347.19

Валерій Полухович,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті досліджуються питання розмежування юридичних осіб приватного та публічного права, обґрунтовується віднесення державних акціонерних товариств до юридичних осіб приватного права.

Ключові слова: юридична особа приватного права, юридична особа публічного права, державні акціонерні товариства.

Останнім часом неодноразово в різних аспектах постає питання про розмежування юридичних осіб приватного та публічного права. Актуальність юридичного обґрунтування такого розмежування в практичній площині зростає з визначенням у складі суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення посадових осіб, юридичних осіб публічного права (ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-VI (із змін. і допов.)).

Завдання цієї статті полягає у здійсненні доктринального тлумачення та аналізу положень і норм законодавчих, інших нормативно-правових актів та джерел з цивільного та господарського права для науково-правового обґрунтування змісту та порядку застосування правових норм щодо поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права, зокрема визначення правового статусу в цьому змісті державних акціонерних товариств.

Для вирішення цього завдання перш за все необхідно з'ясувати правовий зміст розглядуваних категорій відповідно до норм чинного законодавства України.

Нормативна практика розподілу права на приватне (лат. *Ius privatum*) і публічне (лат. *Ius publicum*) існує в різних правових доктринах ще з часів Давнього Риму. В Україні нормативний розподіл юридичних осіб на осіб приватного і публічного права був започаткований з прийняттям Цивільного кодексу України 16.01.2003 р.

Існує позиція ряду вчених, що на сьогоднішні категорії «юридична особа приватного права» та «юридична особа публічного права» залишаються недостатньо дослідженими у доктринах цивільного та господарського права. Як відомо, категоріальний апарат є основою будь-якої науки і відсутність єдиного підходу до вищезазначених основоположних категорій перешкоджає правильному практичному застосуванню відповідних норм ЦК України та ГК України, створює значні незручності у правовому регулюванні діяльності суб'єктів цивільних та господарських правовідносин.

На нашу думку, існуючі на сьогоднішні позиції вчених та їх теоретичні дослідження, що здійснюються для подальшого вивчення та вдосконалення означених категорій, при практичному правозастосуванні можуть бути використані лише для ознайомлення та мають дорадчий характер. Але для потреб практики необхідним є системне дослідження та доктринальне тлумачення виключно норм чинного на сьогодні законодавства України, що і спробуємо здійснити в межах цієї статті.

У ч. 2 ст. 81 ЦК України щодо поділу юридичних осіб публічного та приватного права виділено основний критерій розмежування, а саме залежно від особливостей порядку створення законодавець виділяє:

— юридичних осіб приватного права, які створюються на підставі установчих

документів відповідно до ст. 87 ЦК України;

— юридичних осіб публічного права, які створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Також у ч. 3 ст. 81 визначено, що цим Кодексом встановлюються порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права. Порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом.

Проте, на наш погляд, в означеній нормі ч. 2 ст. 81 ЦК України є певна юридична нечіткість, адже в якості основного критерію юридичних осіб приватного права визначено формальну документальну підставу створення — *установчі документи без вказівки на можливий суб'єктний склад засновників*, а в якості основних критеріїв юридичних осіб публічного права визначено формальну документальну підставу створення — *розпорядчий акт та суб'єктний склад осіб*, що уповноважені його приймати.

Але, таким чином, є формально-юридичні підстави для твердження про те, що на законодавчому рівні не виключено і не заборонено, що відповідно до установчих документів суб'єктами заснування юридичної особи приватного права можуть бути органи державної влади, що водночас визначені суб'єктами створення юридичних осіб публічного права. Більш того, необхідною формальною умовою участі держави, її органів у складі юридичних осіб приватного права є також прийняття уповноваженим органом розпорядчого акта щодо такої участі, виділення майна, придбання корпоративних прав тощо.

Тобто формально-логічний аналіз норм ст. 81 ЦК України свідчить, що визначені в цій статті критерії розподілу юридичних осіб приватного та публічного права мають загальний, дещо декларативний характер, бо не є такими, що мають однозначний, виключний, розмежовуючий характер.

Позиція законодавця щодо розмежування юридичних осіб приватного та публічного права знайшла свою більш чітку реалізацію в положеннях ст. 167

ЦК України, де визначено правові форми участі держави у цивільних правовідносинах.

Так, відповідно до ст. 167 ЦК України держава може створювати як юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом, так і юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом.

Доречно також навести положення ст. 169 ЦК України, де визначено правові форми участі територіальних громад у цивільних правовідносинах.

Відповідно до ст. 169 ЦК України територіальні громади можуть створювати як юридичні особи публічного права (комунальні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом, так і юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом.

У цих статтях має місце додатковий критерій для розуміння суті розмежування досліджуваних категорій, а саме чітке визначення організаційно-правових форм юридичних осіб публічного права — державних та комунальних підприємств, навчальних закладів тощо та юридичних осіб приватного права — підприємницьких товариств тощо. І хоча вказані переліки не є вичерпними, вони дають достатні підстави для виокремлення та відмежування юридичних осіб публічного та приватного права, в тому числі тих, суб'єктом заснування яких є держава в особі її органів.

Для розуміння правової суті відмінності між юридичними особами приватного та публічного права необхідно дослідити зв'язок їх організаційно-правової форми з існуючими формами власності.

Перш за все необхідно зазначити, що законодавець чітко визначає підприємницькі товариства в якості осіб приватного права, порядок створення, організаційно-правова форма яких визначається ЦК України. Це слідує як зі змісту наведених статей 81, 167, 169 ЦК України, так і знаходить своє підтвердження в нормах ст. 84, глави 8 ЦК України.

Так, у ст. 84 ЦК України визначено категорію «підприємницькі товариства», які *«можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи»*.

По-друге, необхідно особливо звернути увагу на той факт, що визначений в статтях 81, 167, 169 ЦК України розподіл юридичних осіб на осіб приватного права та публічного права нормативно узгоджується з існуючими видами права власності щодо майна, в тому числі грошових коштів, визначеними в главі 23 ЦК України, а саме правом приватної власності (ст. 325 ЦК України), правом державної власності (ст. 326 ЦК України), правом комунальної власності (ст. 327 ЦК України).

Таким чином, логічним є твердження, що суттєвою правовою ознакою юридичних осіб публічного права є той факт, що вони засновані та діють на основі майна, *юридичним власником якого є держава або територіальна громада*. Це підтверджується змістом п. 3 ст. 73, п. 2 ст. 74, п. 3 ст. 76, п. 3 ст. 78 ГК України. Створюючи юридичні особи публічного права, держава, територіальна громада передає їм майно у відповідне обмежене речове право — право господарського відання (ст. 136 ГК України) або право оперативного управління (ст. 137 ГК України), при цьому юридично залишається власником цього майна, а тому має всі права власника та здійснює відповідний контроль за діяльністю таких юридичних осіб. Прикладом на підтвердження цієї позиції, окрім наведених норм ГК України, є також норми ч. 1 ст. 141 ГК України, де, зокрема, визначено, що *«до державного майна у сфері господарювання належать цілісні майнові комплекси державних підприємств»*.

Щодо можливої передачі державою майна у власність створюваних нею юридичних осіб публічного права, що передбачено ст. 329 ЦК України, то така передача не може бути здійснена без факту відчуження такого майна, що повинно бути здійснене на правовій основі з відповідним документальним закріпленням. За загальними правилами, майно може бути відчужено на оплатній (продаж, обмін) або безоплатній основі (дарування). Проте на практиці таке від-

чуження не може бути здійснене на користь юридичних осіб публічного права — державних та комунальних підприємств — без здійснення змін їх організаційно-правової форми з огляду на вказані нами вище норми п. 3 ст. 73, п. 2 ст. 74, п. 3 ст. 76, п. 3 ст. 78, ч. 1 ст. 141 ГК України.

Водночас одним із способів відчуження державного майна на платній основі є його внесення до статутного фонду господарського товариства в обмін на корпоративні права. А щодо державних підприємств такий шлях юридично реалізується шляхом їх корпоратизації, тобто перетворення державного підприємства на господарське (підприємницьке) товариство — акціонерне товариство, акції якого належать державі, засновником якого є орган, уповноважений управляти державним майном. Водночас майно господарського товариства належить йому на праві приватної власності відповідно до ст. 85 ГК України, статей 115, 325 ЦК України. Таким чином, корпоратизація є прикладом перетворення суб'єкта господарювання із юридичної особи публічного права на юридичну особу приватного права.

Відповідно до Указу Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15.06.1993 р. № 210/93 *«Корпоратизацією є перетворення державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш як 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був привведений у відповідність до чинного законодавства (далі — підприємства), у відкриті акціонерні товариства»*.

Для більш зрозумілого і коректного визначення відносин власності, що складаються при створенні державних акціонерних товариств, необхідно зазначити, що власність акціонерних товариств відповідно до вищезазначених положень законодавства базується на конструкції так званої «розчепленої» власності, коли титул власності — акції і сама власність — безпосередні майнові об'єкти, майнові права, гроші тощо є *різними самостійними об'єктами власності* і належать різним особам — державі Україна (яка є учасником цивільних відносин згідно зі ст. 2 ЦК України) і юридичній особі — акціонерному товариству. І згід-

но з чим акціонер — держава Україна — є власником (носієм титулу власника) лише акцій як окремого об'єкта цивільних прав (ч. 1 ст. 177 ЦК України), а безпосередньо майно є приватною власністю (ч. 1 ст. 325 ЦК України) самої юридичної особи відповідно до її статусу господарського товариства.

Ця позиція знаходить своє підтвердження в ст. 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», де серед переліку об'єктів управління державної власності визначені наступні об'єкти майнових прав, що юридично пов'язані з господарськими товариствами та перебувають у державній власності:

«корпоративні права, що належать державі у статутних фондах господарських організацій (далі — корпоративні права держави);

державне майно, що перебуває на балансі господарських організацій і не увійшло до їх статутних фондів або залишилося після ліквідації підприємств та організацій».

Тобто зі змісту наведеної норми логічним є висновок про те, що державне майно, яке увійшло до статутного фонду акціонерного товариства в обмін на корпоративні права, не є об'єктом права власності держави, а відповідно є об'єктом права власності господарського товариства.

Таким чином, держава у особі уповноваженого органу є власником акцій акціонерного товариства, а тому можемо стверджувати, що ці акції та відповідні їм корпоративні права перебувають у державній власності. В той самий час власником майна державного акціонерного товариства є саме товариство як юридична особа і відповідно до ч. 1 ст. 325 ЦК України така власність належить до приватної власності. Саме тому в суворому розумінні положень законодавства України державне акціонерне товариство, акції якого повністю перебувають у власності держави, стосовно своїх майнових об'єктів, прав, коштів тощо саме є суб'єктом приватної власності.

Ця особливість відносин власності при створенні акціонерних товариств є найбільш суттєвою економіко-правовою ознакою відмінності юридичного статусу юридичних осіб приватного права від юридичних осіб публічного права, які має право створювати держава (ст. 167 ЦК України), а саме відмінності правово-

го режиму майна державних акціонерних товариств від правового режиму майна державних унітарних підприємств, державних комерційних підприємств, казенних підприємств. Аналогічно вирішується питання і щодо майна територіальних громад при створенні ними підприємницьких товариств.

Підсумовуючи проведений аналіз загальнонормативної бази з досліджуваного питання, вважаємо, що є достатні правові підстави для таких висновків.

1. Критерії, що використані законодавцем при визначенні юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права, використані в ст. 81 ЦК України, є такими, що мають суттєвий, але не виключний, розмежовуючий характер, бо, наприклад, при створенні юридичних осіб приватного права за участю держави мають місце одночасно як розпорядчий акт уповноважених органів державної влади, так і установчі документи відповідно до ст. 87 ЦК України. Тому для визначення критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права, засновником яких є держава, територіальна громада, необхідним є застосування спеціальних норм, визначених в статтях 167, 169 ЦК України, та відповідних норм чинного законодавства, якими регулюється правовий статус та правовий режим майна державних та комунальних підприємств, господарських товариств тощо.

2. Аналіз змісту статей 167, 169 ЦК України свідчить, що підприємницькі товариства, в тому числі всі види господарських товариств: повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство, засновником (учасником) яких є держава в особі своїх органів, належать до юридичних осіб приватного права.

3. Основною відмінністю між юридичними особами публічного права та юридичними особами приватного права, засновником (учасником) яких є держава в особі своїх органів, є те, що юридичні особи приватного права, на відміну від юридичних осіб публічного права, є власниками переданого їм державою майна, а держава є лише власником акцій і володіє корпоративними правами таких юридичних осіб — господарських товариств. Навпаки, закріплене за державними, комунальними підприємствами

майно залишається у власності держави і є предметом лише володіння, користування підприємств з встановленими обмеженнями щодо розпорядження.

Полюхович Валерий. Определение государственных акционерных обществ как юридических лиц частного права.

В статье исследуются вопросы разграничения юридических лиц частного и публичного права, обосновывается отнесение государственных акционерных обществ к юридическим лицам частного права.

Ключевые слова: юридическое лицо частного права, юридическое лицо публичного права, государственные акционерные общества.

Poluykhovych Valeriy. Definition of public joint stock companies as legal entities of private law.

The article examines the issues of division of legal entities of public and private law, justified the assignment of public joint stock companies to legal persons of private law.

According to Article 167 of the Civil Code of Ukraine State may create legal entities of public law (state enterprises, educational institutions, etc.) in the cases and in the manner prescribed by the Constitution of Ukraine and law and private law entities (corporations, etc.) involved in their work on a general basis, unless otherwise provided by law.

It should also cite the provisions of Article 169 of the Civil Code of Ukraine, which defines the legal forms of participation of local communities in civil matters.

According to Article 169 of the Civil Code of Ukraine municipalities can create as legal entities of public law (utilities, schools, etc.) in the cases and in the manner prescribed by the Constitution of Ukraine and law and private law entities (corporations, etc.) to participate in their work on a general basis, unless otherwise provided by law.

In these articles, there is an additional criterion for distinction understanding of the studied categories, namely, a clear definition of legal forms of legal entities of public law — state and municipal enterprises, educational institutions, etc. and private law legal entities — business associations and others. Although these lists are not exhaustive, they provide a sufficient basis for the selection and delimitation of legal persons of public and private law, including those which are the subject of establishing the state and its organs.

The state represented by the authorized body owns shares, and therefore can be argued that these actions and their corresponding corporate rights are state owned. At the same time, the property owner of the company is public company is a legal entity and in accordance with paragraph 1 of Article 325 of the Civil Code of Ukraine such property belongs to private property. Therefore, in the strict sense of the provisions of the legislation of Ukraine, State corporation whose shares are fully owned by the state in relation to their property objects, rights, assets, etc. it is the subject of private property.

This feature of property relations in the creation of joint stock companies are the most significant economic and legal grounds distinctions legal status of legal persons of private law legal entities of public law, which may create the state, namely the differences of the legal regime of property of state corporations the legal regime of property of state unitary enterprises, government business enterprises, state-owned enterprises. Similarly, the question regarding property and local communities in creating entrepreneurial companies.

Key words: legal entity of private law, a legal entity of public law, public joint stock companies.